

6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987.
7. Латник Г. Сумуй за Сяном і за Доном / Григорій Латник – К., 2004. – 80 с. – (Першотвір).
8. Луків М.В. Біля вечірнього багаття: [поезії] / М.В.Луків. – К.: Оріони, 2004. – 256 с. – (Першотвір).
9. Павличко Д. Три строфи: [поезії] / Дмитро Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2007. – 127 с. – (Першотвір).
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Сорокин Ю.А. Психолінгвистические аспекты изучения текста / Ю.А. Сорокин.- М.: Наука, 1985. - 168 с.
12. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / І.Я. Франко. – Львів: вид.-во Львів.універ., 1961.
13. Червоних В.В. Етнопсихолінгвістика та лінгвокультурологія / В.В. Червоних. – Москва: Гнозис, 2002.
14. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / [редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін.]. - К.: Наукова думка, 2003. – Т1, Т.2. – 2003. – 784 с.

В статье исследуется прецедентный текст как семантико-структурный компонент современной украинской поэзии. Рассмотрены особенности модификации значений прецедентных феноменов, изучены механизмы и условия их функционирования.
Ключевые слова: прецедентный текст, семантика, структура, образ, аллюзия, рецепция.

The article deals with the analysis of the pre-text as semantic and structural component in a modern Ukrainian poetry.

Key words: pre-text, semantics, structure, image, allusion, reception.

УДК 811.161.2:371.321
Тетяна Симоненкова
(м. Київ)

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ

У статті знаходить свій вияв висвітлення проблеми формування мовленнєвої культури особистості за допомогою виражальних засобів мови; розглядаються лінгводидактичні засади роботи з фразеології на уроках української мови; пропонується апробована учителями - словесниками ефективна система фразеологічних вправ і завдань.

Ключові слова: культура мовлення; мовленнєва компетенція; норми літературної мови; збагачення мовлення; етапи роботи з фразеології; принципи навчання; фразеологічні знання та уміння; система вправ; функції фразеологічних вправ.

Процес національного відродження неможливий без системи знань про український народ, особливості його побуту і трудової діяльності, зокрема, його основних і допоміжних галузей господарювання, народної медицини й календаря, а також звичаїв, сімейно – родинної обрядовості, світоглядних уявлень, вірувань, народної моралі, без знання свого роду й родоvodu.

Сучасний урок має стати уроком життя, людинознавства, уроком дослідження духовного багатства народу, людських доль, характерів. Учителі – словесники повинні, насамперед, любити українську мову, вкладати в уроки душу; разом з учнями досліджувати та відкривати правду життя, важливі морально - етичні істини. Реалізація морально – етичного виховання на уроках української мови, формування культури мовлення школяра здійснюється за допомогою трьох чинників: 1) учитель як особистість; 2) методи і прийоми; 3) дидактичний матеріал.

Національна специфіка мови певною мірою знаходить свій вияв у її фразеологічній системі, яка формувалася упродовж багатьох століть. Беззаперечною є теза, що фразеологічні одиниці акумулюють у собі погляди людської спільноти на різноманітні аспекти життя. Проблема мовленнєвої культури як важливого чинника розвитку і виховання особистості не може бути реалізована без систематичної фразеологічної роботи. Культура мовлення – важлива складова загальної культури людини; відповідність нормам літературної мови є однією з основних її вимог. Осмислення цих вимог, обґрунтування необхідності дотримання правил мовленнєвої культури як показника загальної культури та рівня інтелектуального розвитку кожної окремої людини й нації в цілому є вагомим підґрунтям успішної роботи з фразеологічними одиницями [4, с. 114].

Слід зауважити, що стійкі словосполучення відіграють важливу роль у мовленнєвому етикеті спілкування, в належному усвідомленні ситуацій невербальної комунікації. Знання фразеологічних скарбів української мови, їх усвідомлення, доречне вживання є, безумовно, показником точного, логічного, виразного, багатого та емоційного мовлення. Відомо, що фразеологізми несуть не лише предметну, а й естетичну інформацію. З огляду на це необхідно виробляти навички вмілого вживання фразеологізмів у повсякденній мовній практиці. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити словниковий запас учнів, довести важливість доречної поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету, сприяє реалізації комунікативної та функціональної змістових ліній навчання української мови. Потреба у збагаченні мовлення учнів українською фразеологією визначила необхідність розробки ефективної системи роботи зі сталими

словосполученнями на уроках української мови в загальноосвітній середній школі. Зазначимо, що фразеологічні знання інтегровані в більшість навчальних предметів, передбачених базовим навчальним планом освіти, тому вивчення фразеологізмів у сучасній школі має внутрішньо предметний та міжпредметний характер. Аналіз методичної літератури, досвід учителів засвідчує, що фразеологічна робота на уроках української мови має локальний, несистемний характер. Досить переконливими є результати анкетування учителів української мови та літератури: 100% опитаних вважають роботу з фразеологізмами корисною, але реалізують її без будь-якої системи, пояснюючи це недостатністю методичного забезпечення та недосконалістю чинних програм і підручників з мови. Прикро, що школярі не отримують належних знань про функціональну роль фразеологізмів у мовленні; це, безумовно, негативно позначається на рівні активного словникового запасу учнів. Незаперечною є констатація, що методикою навчання української мови приділяється недостатня увага впровадженню у навчальний процес роботи з фразеологічними вправами, що, без сумніву, не може сприяти належному засвоєнню стійких сполучень слів.

Методична система роботи з фразеологічними одиницями повинна охоплювати весь період навчання і передбачати такі взаємопов'язані етапи: 1) початковий – осмислення учнями елементарних фразеологічних понять, необхідних для формування навичок культури мовленнєвого і характеристики не мовленнєвого етикету спілкування, перевірка навичок і умінь читати і пояснювати фразеологічні одиниці, визначати їх у тексті, з'ясовувати за текстом джерела походження, етикетну ситуацію їх використання; 2) основний – оволодіння вміннями і навичками роботи з фразеологізмами певних тематичних груп; 3) завершальний – організація самостійного виконання учнями творчих робіт з використанням фразеологізмів. Слід зазначити, що реалізація семантичного підходу до вивчення української мови обов'язково повинна бути врахована і в роботі з фразеологічним матеріалом. Необхідно базуватися на таких принципах навчання фразеології на етапі семантизації фразеологізмів: 1) екстралінгвістичний, або позамовний, що передбачає реалізацію виховної та розвивальної функції фразеологізмів; 2) синтагматичний, який вимагає проводити словникову роботу з урахуванням семантичних відношень, у яких знаходяться одиниці мови, зокрема відношення співіснування слів і фразеологізмів у тексті; 3) парадигматичний, що передбачає певні словникові об'єднання, у яких одні істотні ознаки є спільними, а інші – протилежними; 4) функціональний – реалізація комунікативної функції у ході словникової

роботи, а саме: тематичний підхід до добору фразеологічних одиниць, що сприятиме формуванню активного словникового запасу; 5) контекстуальний, який враховуватиме опору на контекст у ході з'ясування семантики фразеологізму; 6) історичний (діахронічний), що передбачає з'ясування взаємозв'язку розвитку фразеологізму з історією української нації.

Не можна не зазначити, що своєрідність опанування учнями української фразеології полягає у дотриманні принципу систематичності, врахуванні варіативного відбору дидактичного матеріалу. Для учителя-словесника важливим є чітке усвідомлення, що саме школярі повинні знати про фразеологізми: 1) визначення; 2) ознаки подібності фразеологізмів і слів та словосполучень; 3) лексичне значення фразеологізмів; 4) синоніми й антоніми серед фразеологізмів; 5) образний характер фразеологізмів; 6) роль фразеологізмів у художніх текстах; 7) спосіб відображення фразеологізмів у тлумачних словниках. Робота з фразеології спрямована на формування таких умінь: 1) відрізнити фразеологізми від не фразеологізмів; 2) визначити фразеологізми в писемному й усному мовленні; 3) знаходити фразеологізми у словниках; 4) використовувати фразеологізми у власному мовленні; 5) аналізувати фразеологізми у текстах [5, с.121].

На вироблення стійкого інтересу учнів до фразеологічного різномайття української мови, вдосконалення культури спілкування впливатиме впровадження в навчальний процес комплексу творчих вправ і завдань, що передбачає реалізацію таких функцій: 1) комунікативної (врахування ситуації спілкування); 2) мотиваційної (націлювання на використання фразеологізмів у мовленні; 3) пізнавальної (отримання нової інформації, що стосується культури вербального і невербального спілкування; 4) операціональної (використання певних термінів, ділових ігор із культури спілкування; 5) формувальної (формування вмій використовувати фразеологічні одиниці у власному мовленні); 6) розвивальної (розвиток мовленнєвої культури особистості); 7) виховної (виховання національно свідомої особистості, здатної до комунікативної діяльності).

Удосконаленню мовної та мовленнєвої компетенції учнів, збагаченню їх мовлення фразеологічними одиницями сприятимуть такі види вправ: лексичні, лексико-граматичні, лексико-стилістичні, лексико-орфографічні. Як переконливо засвідчують результати роботи учителів-словесників, особливо важливими є вправи, що передбачають усвідомлення учнями значення доречного добору слів і їх поєднання для посилення інформативності, емоційності, виразності тексту; вправи на визначення в текстах різних стилів функцій фразеологічних одиниць. Важливим є

врахування різних методичних підходів, що стосуються добирання матеріалу для фразеологічних вправ. Наприклад, правомірним буде практикувати роботу з фразеологізмами, до складу яких входить одне й те ж слово(голова йде обертом, втратив голову, голову сушити, розколнується голова, похнюпити голову, голову ламати, морочити голову, вилетіло з голови; сім п'ятниць на тиждень, сьома вода на киселі, сім мішків гречаної вовни, сім потів зійшло, під сімома вітрами, за сімома печатками; слова однієї і тієї ж частини мови (наприклад, іменників: тримати камінь за пазухою, п'ятами наживати, водити за ніс, червоний як рак, замилювати очі, воду в ступі товкти, байдики бити); знаходити й аналізувати фразеологізми - синоніми (ні пари з уст, тримати язик за зубами, як у рот води набрати, і рота не розкрити, як заціпило); вводити фразеологізми у мовлення (дбати про доречність вживання фразеологізмів та не перенасиченість власних текстів ними); продукувати окремі речення з фразеологічними одиницями, орієнтуючись на певні теми: праця, навчання, лінощі тощо (Хочеш їсти калачі – не сиди на печі. Любиш кататися – люби і саночки возити. Зробив діло – гуляй сміло. Більше діла – менше слів. Під лежачий камінь і вода не тече). Ефективним буде використання фразеологізмів на уроках граматики, зокрема під час вивчення різних синтаксичних конструкцій з метою їх граматичного розбору – під час розгляду односкладних речень (Купив хрону до лимону. Вірному другу ціни немає); складносурядних та складнопідрядних конструкцій – (Як не крутись, а правди ніде діти); безсполучникових речень (Воду в ступі товкти – вода і буде. Сім разів відмір – один раз відріж).

Слушними є рекомендації ученого-методиста В.Ф. Дороз стосовно основних вимог щодо підготовки словесників до уроків з вивчення фразеологічних одиниць. Насамперед, як зазначає дослідник, необхідно з'ясувати програмові вимоги до навчання фразеології в школі; сформулювати мету мислити і завдання вивчення цього розділу науки про мову; осмислити характеристику рецептивної та репродуктивної лексичної навички; дати визначення поняття «фразеологічна одиниця», «активний і пасивний мінімум», «лексична помилка». Учитель повинен бути належним чином поінформований стосовно прийомів семантизації фразеологічних одиниць: типів та видів фразеологічних вправ.

Не можна залишити поза увагою і труднощі, що ймовірно під час засвоєння різних фразеологічних одиниць, способи їх подолання. Чільне місце у роботі мовника повинні посідати вправи на автоматизацію дій із фразеологізмами [3, с.121]. Учені правомірно підкреслюють невичерпні можливості навчальних творів-роздумів у вихованні таких моральних

якостей, як людяність, благородство, доброта, турбота про близьких та рідних людей. Саме доречне використання фразеологічних одиниць сприятиме оволодінню навичками культури мовлення, відчутно вплине на емоційність, образність дитячих висловлювань щодо етики спілкування, національних, моральних цінностей, внутрішньої краси людини, родинних зв'язків, родинного етикету тощо [9, с.91].

Безперечно актуальною є і проблема організації навчальної діяльності школярів, використання її активних форм під час вивчення розділу «Фразеологія». Вирішення цієї проблеми позитивно позначиться на результативності роботи з фразеологізмами (йдеться про індивідуальну, парну та групову форми навчальної діяльності). Не викликає сумніву і важливість питання ефективного добору методів навчання фразеології(розповідь, пояснення, спостереження над мовою, бесіда, вправи, робота з довідковою літературою). Вагомим є і розгляд проблеми використання різноманітних прийомів роботи з фразеологічним матеріалом і визначення дій, що є обов'язковими для формування мовленнєвих умінь і навичок(прослуховування, читання, вимова, запам'ятовування, написання фразеологізмів; співвідношення фразеологічної одиниці з реаліями життя; визначення у текстах стійких словосполучень, що можуть бути використані в усному та писемному мовленні).

Аналіз наукових джерел, досвід роботи учителів-словесників переконливо доводить, що проблема вироблення навичок культури мовлення, а саме культури спілкування особистості з використанням фразеологічних одиниць, які репрезентують і вербальну, і невербальну комунікацію, вирішуються у ході апробації певної системи вправ і завдань: 1) визначення фразеологізмів у запропонованих текстах, з'ясування їх значень; 2) знаходження серед омонімічних словосполучень стійких сполучень слів; 3) заміна виділених слів синонімічними фразеологізмами; 4) доповнення синонімічних рядів стійкими словосполученнями; 5) розподіл фразеологізмів з огляду на певний синонімічний ряд; 6) добір фразеологізмів із певною частиною мови, що наразі вивчається; 7) виписування з фразеологічного словника різних за складом і семантикою стійких словосполучень; 8) визначення ідентичних за змістом і стилістичним забарвленням російських відповідників до українських фразеологізмів; 9) добір фразеологізмів із порівнянням; 10) визначення літературних творів, що містять запропоновані вчителем фразеологізми; 11) введення в речення необхідних за змістом фразеологізмів; 12) визначення етнокультурознавчого аспекту стійких словосполучень, з'ясування їх походжень; 13) продукування творів за

фразеологізмами. Окреслена система вправ обумовлює осмислення лексичного значення фразеологічних одиниць, ефективний добір стійких словосполучень слів, використання їх у мовленні залежно від мети висловлювання, місця та умов спілкування. Створенню певних умов для успішної комунікації сприятиме використання ілюстративного матеріалу, зачитування тексту, введення вправ ситуативного характеру, виконання проблемних і тестових завдань, моделювання або інсценування ситуацій, які сприятимуть вербальному спілкуванню. Підсумовуючи зазначимо, що правильність, чіткість і чистота мовлення є одним із показників загального культурного рівня особистості.

У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема, що стосується опанування і правильного використання багатств виражальних засобів мови, зокрема фразеологічних. Вивчення фразеології є вагомим чинником у формуванні навичок культури мовлення, збагаченні словникового запасу, засвоєнні стилістичних засобів української мови. усе це дає підставу для висновку, що вивчення фразеологізмів сприятиме підвищенню загальнокультурного рівня, і зокрема – розвитку культури мовлення, формуванню стилістичних умінь і навичок що є базовим для становлення всебічно розвиненої особистості як інтелектуально, так і професійно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка український фразеологізмів. – К.: Наукова думка, 1989. – 154 с.
2. Денисюк Л. І. Систематизація та узагальнення вивченого: (Тема: Лексикологія і фразеологія). // Відкритий урок. – 2002. - №1 - 2. – С. 42 – 47.
3. Дороз В. Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 386 с.
4. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. – К.: Ленвіт, 2011. – 256 с.
5. Практикум з методики навчання української мови/ За ред. М. І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 302 с.
6. Соломатіна Т. Ю. Характер і принципи відбору словника – мінімуму для учнів 5 -7 класів загальноосвітніх шкіл. // Придніпровський вісник. Дніпропетровськ – 1998. - №10. - С. 51 - 55.
7. Стельмахович М. Г. Розвиток усного мовлення на уроках української мови: метод. посіб. – К.: Рад. школа, 1976. – 188 с.
8. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посіб. / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К.: ВУ “Академія”, 2011. – 248 с.
9. Українська мова: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко. – Донецьк.: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 480 с.
10. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі.: посібник для вчителя. – К.: Богдана, 1990. – 185 с.

В статье имеет место освещение проблемы формирования речевой культуры личности при помощи выразительных средств языка; рассматриваются лингводидактические основы работы по фразеологии на уроках украинского языка; предлагается апробированная учителями – словесниками эффективная система фразеологических упражнений и заданий.

Ключевые слова: культура речи; речевая компетенция; нормы литературного языка; обогащение речи; этапы работы над фразеологией; принципы обучения; фразеологические знания и умения; система упражнений; функции фразеологических упражнений.

The main problem of the article is how to form the pupil's speech culture during the study of phraseology; determined linguodidactic principles of studying; proposed system of phraseological exercises and tasks.

Keywords: speech culture; norms of the literary language; stages of studying phraseology; principles of study; knowledge and skills; system of exercises; function of exercises.

УДК801:001.8:801.2

Юрій Ситко
(м. Київ)

АПРІОРНІ ФОРМИ ДОСВІДУ ЯК СКЛАДОВІ ЗНАКУ: ПІРСОВА СЕМІОТИКА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАНТОВОЇ ОНТИКИ

В статті ставиться проблема відповідальності між елементами знаку в концепції Пірса з формами досвіду в розумінні Канта. Автор зводить всі елементи знаку до тих чи інших реляцій в досвіді, що може допомогти зв'язати лінгвістичну семантику з онтикою та онтологією Канта.

Ключові слова: прагматизм, знак, семіотика, Кант, Пірс, реляціонізм.

0. Знак як ідея, що лежить в основі мови та мовознавства породив цілу літературу¹. Філософи та науковці, що належать до різних методологічних

¹Лінгвістика нараховує величезну кількість варіантів трикутних діаграм знаку. Тут наведено спробу їх систематизації на основі [4]: